

Изследователска програма за подготовка на бъдещите учители за идентификация и развитие на надарени деца

Проф. д.п.н. Добринка Годорина

Югозападен университет „Н. Рилски” – Благоевград

Отпечатано в сп. „Образование“, 2011, кн. 4.

„Златните деца на обществото”, както с основание определя надарените деца още преди 25 века Платон, със своите възможности да творят и изграждат, да се конкурират и реализират смели идеи, стават двигатели на цялостния икономически и духовен живот на обществото. За съжаление, по редица обективни причини, те **често се поставят в ситуация на задържащо обучение**. Наред с недостатъците на класно-урочната система, липсата на цялостна национална стратегия и ограничената специална образователна среда за тяхното развитие и реализация, важна причина е и това, че **в недостатъчна степен самите учители са готови за тази важна мисия**.

Ето защо днес измеренията на поставения въпрос откриваме **в изследователското поле на дидактиката на висшето училище**, тъй като още при професионалната си подготовка учителите трябва да **бъдат мотивирани и ориентирани за ползотворна дейност с надарените деца**. Така може да се очаква положителен резултат по посока на стимулирането и развитието на надарените деца от предучилищна и училищна възраст.

Основанията за изграждане на компетентности у бъдещите учители за работа с надарените деца могат да се потърсят и в **по-широк мащаб**:

- Успешното завършване на **Болонската реформа** и създаването на общото европейско образователно пространство до 2010 година, предполага заемането на достойно място в този процес от хуманитарните и социалните науки. Търсят се конкретни механизми за осъществяване на реформата.
- Целта за превръщането на Европа **“в най-конкурентната, динамична и основаваща се на знанието икономика в света”** (Лисабон, 2000) предполага всяка институция в европейските страни, включително висшите училища, да направят необходимото за усъвършенстване на своите структури, степени и качествен учебно-изследователски процес.
- Висшето образование е **“не само обществено благо, но и обществена отговорност”** (Прага, 2001), трябва да бъдем готови да я поемем според

собственото си място в образователните структури и възможностите, които имаме. При това висшите училища трябва да „подготвят граждани, които да могат да мислят ясно, да анализират проблемите, да са в състояние да правят избор и да умеят да поемат отговорност”. Тази задача е особено актуална след включването на Република България в Европейския съюз.

Ето защо е целесъобразно образователните дейци да преразгледат собствените си търсения и дейности, съобразно Болонския процес, приоритетите си в съответствие със законовите и подзаконовите разпоредби в Република България и да сведат новите си изследвания и образователната дейност в **подкрепа на актуалните образователни и обществени тенденции.**

От педвтологична гледна точка от съвременния учител се изисква да притежава **широка гама компетентности**, сред които, на фона на категорична значимост, е **компетентността за идентификация на надарените деца, тяхното развитие и професионалната им реализация.**

Глобалният проблем за работа с **надарените деца** е целесъобразно да се решава на основата на хуманистичната стратегия за субект-субектна позиция спрямо другите и себе си, в рамките на три поетапни и логически взаимосвързани технологични измерения: **1) определяне на особеностите на надарените деца; 2) идентифициране на надарените деца и 3) тяхното развитие.**

Тази подредба е на основата на взаимозависимостта между тях. **Не е възможно да са работи по развитието на надарените деца в дадена група, училищен клас (етап 3), без преди това да е осъществено идентифициране (диагностициране) кои от всички деца са надарени (етап 2) и по какво да се разпознаят сред останалите (етап 1).**

На основата на очертаната стратегия и технология **разрешаването на поставения проблем** е насочено към изграждане на компетентности у бъдещите учители както за идентифициране (като се предвижда за тази цел да се изучат и особеностите на надарените деца), така и за развитието на надарените деца. Като се има предвид, че от една страна – студентите педагози изучават психология, методи на изследване по основи на педагогиката и експериментална педагогика, а от друга – се предвижда допълнителна подготовка в това отношение по избираемата дисциплина за работа с надарените деца, **е възможно да се осъществи процесът на изграждане на компетентности у бъдещите учители по очертаните технологични етапи.**

Интегрирането на знанията на студентите по педагогика и психология позволяват да се осъществи подготовката им в посочените три измерения на проблема.

Важен ориентир за конструирането на разработения **модел за подготовка на педагогическите кадри за работа с надарените деца** са някои **основни методологически, педагогически и методически основания**, които произтичат от актуални научни подходи и образователни тенденции, от структурата на учебното познание, от поетапното формиране на умствената дейност, от детерминантите, които определят съдържанието и структурата на дейността, от равнището на познания на практикуващите учители за работа с надарените деца, от разбирането за компетентностите, от етапите, през които преминава изграждането на компетентности за работа с надарените деца и др.

Цялостната **концептуална структура на реализираната изследователската програма** съдържа (Схема 1.):

- **методологическа основа** – дидактическият функционален материализъм с компоненти: дейност-познание-общуване;
- **определящи подходи** и прилагането им в модела: антропологичен (при наличието на хуманистична парадигма), личностен, дейностен, системен, технологичен, компетентностен, качествен, интегративен, интерактивен;
- **модел за изграждане на компетентности у бъдещите учители за работа с надарените деца** – той е концептуален, технологически, с представени инвариантни характеристики (модули, етапи, връзки между тях) и вариативни характеристики (съобразно възрастовите особености на децата, с които предстои на студентите да работят);
- **основни модули** за подготовка – за **теоретична ориентация** (чрез представяне на основна информация) и за **практическа подготовка** (чрез система от тренингови упражнения); **надграждащ модул** (в зависимост от специалността на студентите);
- **етапи за изграждане на компетентностите у бъдещите учители** – на основата на приетите стратегически етапи: определяне особеностите на надарените деца; диагностициране на надарените деца; развитие на надарените деца и съответните подетапи;

- **система за измерване на резултатите** от обучението на студентите по модела – със съответните критерии, показатели, индикатори и равнища за определяне на изградените компетентности у бъдещите учители.

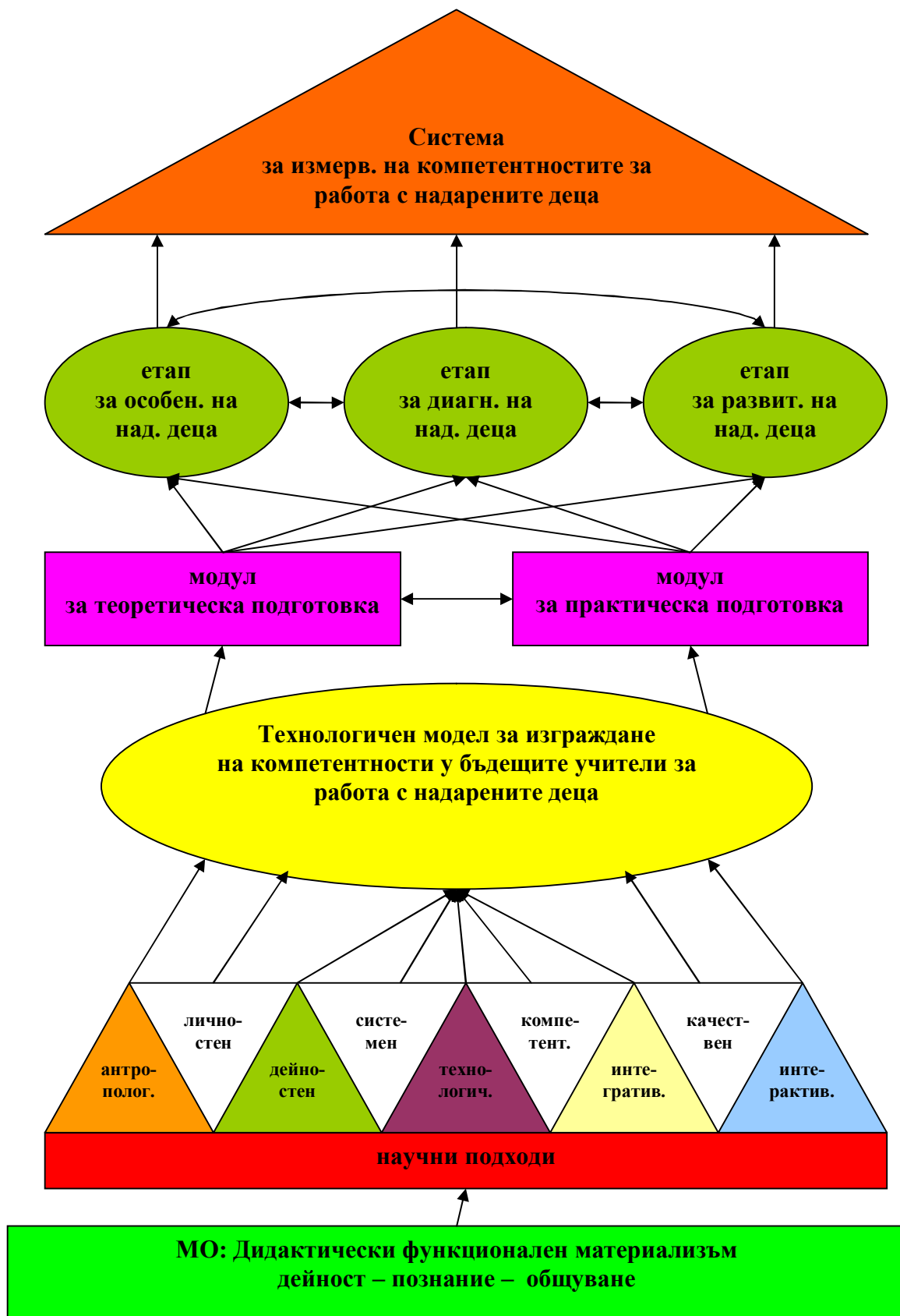

Схема 1. Концептуална структура на изследователската програма

Структурирането и разработването на модулите за теоретическа и практическа подготовка включва следните особености:

1. **Студентите педагози се мотивират за активна работа с основни аргументи:** значимостта на проблема (обществена, теоретическа и практическа), дефицитът в неговото разработване във висшето училище, целесъобразността от изграждане на компетентности у тях за работа с надарените деца в рамките на избраната хуманистична стратегия .
2. Основната информация е **структурирана в пълна адекватност с технологичните етапи и логически обоснованата поетапност** на триадата от въпроси по проблема за работа с надарените деца (определяне на техните особености, диагностиката и развитието им).
3. Съществува **връзка между модула за теоретична ориентация и за практическа подготовка на студентите педагози** на всеки етап и подетап, с оглед **методологическото основание да се свърже теорията с практиката** и да се създадат обективни условия за поетапно изграждане на компетентности у бъдещите учители за работа с надарените деца. Налице е **адекватност между двата модула** (виж схема 2).
4. Бъдещите учители се **информират предварително за крайната цел на предложения вариант на обучение** по избраната от тях дисциплина и за предстоящото измерване на резултатите от цялостната им реализирана дейност и съответно изградените компетентности. Това допълнително ги **стимулира за активна и ефективна дейност**.
5. Измерването на резултатите става по **система от критерии, показатели и индикатори**, които от своя страна са **адекватни на етапите в избраната стратегия, модулите за теоретична и практическа подготовка**.

Основната информация, която се предлага на вниманието на студентите **във всеки отделен етап и подетап** от модула за теоретична подготовка е с оглед на тяхната ориентация и подготовка за нейното операционализиране в модула за практическа подготовка.

Двата модула са изградени като отворена система. Това създава възможност за **инвариантност** с установените основни характеристики и за **вариативност**, в зависимост от конкретната педагогическа специалност на студентите. Налице е **взаимовръзка и взаимодействие между паралелно осъществяващите се подетапи** на всеки един от основните технологични етапи (**определяне на особеностите, диагностициране и развитие на надарените деца**).

На практика става преливане между двата модула на всеки етап и съответните подетапи.

ТЕОРЕТИЧЕСКИ МОДУЛ	ПРАКТИЧЕСКИ МОДУЛ
Определяне особеностите на надарените деца <--->	
специфични черти	тренинг за специфични черти
проблеми и трудности	тренинг за проблеми и трудности
митове и реалност	тренинг за митове и реалност
Диагностициране на надарените деца <--->	
интереси	тренинг за интереси
обща интелектуални способности	тренинг за обща интелектуални способности
специални способности	тренинг за специални способности
Развитие на надарените деца <--->	
предпоставки, условия, закономерности, процедури	тренинг за предпоставки, условия, закономерности, процедури
технологии за развитие в урока, извънкласна, извънучилищна дейност	тренинг за технологии за развитие в урока, извънкласна, извънучилищна дейност
индивидуални образователни програми	тренинг за индивидуални образователни програми

Схема 2. Съответствие между двата модула

Има съответствие между модела за подготовка на педагогическите кадри за работа с надарените деца – чрез теоретичния и практическия модул и системата за измерване ефективността на модела (формираните компетентности). Адекватността между трите параметъра (Схема 3) е относителна: особеностите на надарените деца (**информация; тренинг; измерване**); диагностика на надарените деца (**информация; тренинг; измерване**); развитие на надарените деца (**информация; тренинг; измерване**). **От центъра към периферията се увеличава пространството и значимостта на реализираната дейност:** в рамките на теоретичния модул студентите получават само теоретична ориентация; познанията се прилагат в практическия модул чрез тренингите; в резултат се изграждат компетентности, измерени чрез системата от критерии, показатели, индикатори и равнища.

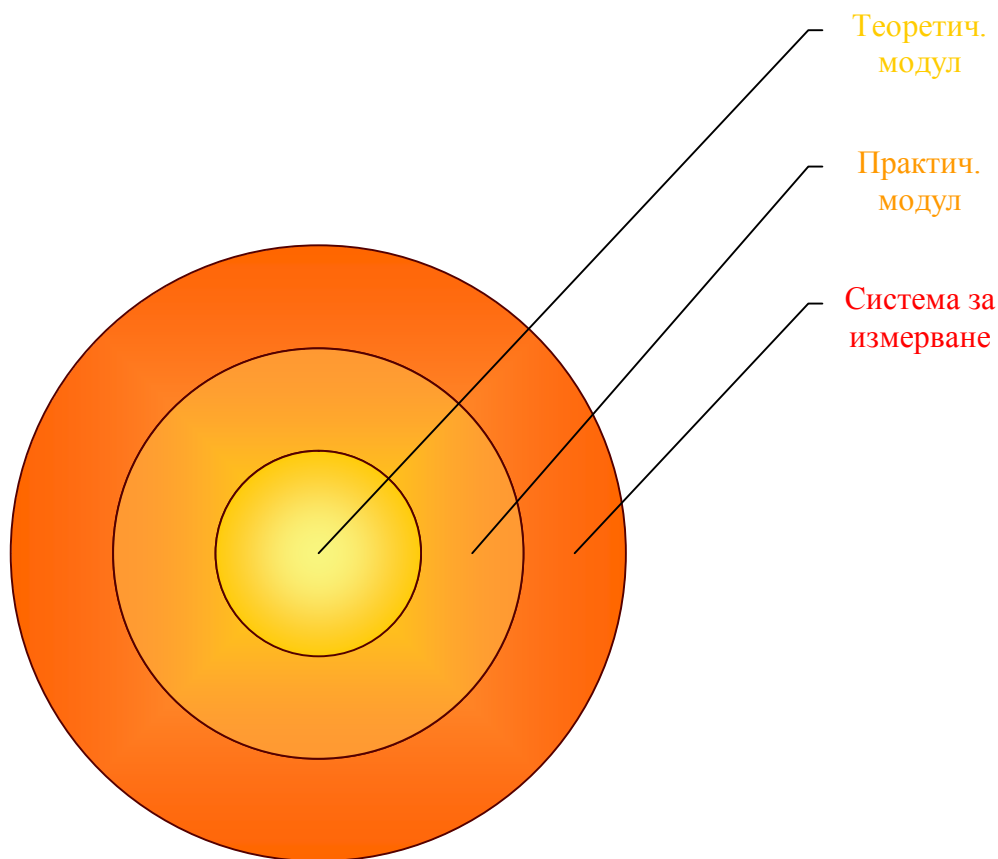

Схема 3. Съответствие между двата модула и системата за измерване

На основата на проведеното богато **теоретико-експериментално изследване** са получени **обнадеждаващи резултати за ефективността на изградения и приложен технологичен модел за формиране на компетентности** у студентите педагози за работа с надарени деца от различните възрастови групи.

След реализирането на цялостната изследователска програма по разработването и прилагането на модела за подготовка на бъдещите учители за идентификация и развитие на надарените деца бяха изведени някои **основни изводи, които обосновават ефективността на модела:**

1. **Изграденият технологичен модел** за подготовка на бъдещите учители за работа с надарените деца е **методологически предпоставен от важни основания:**

- а) **Функционираща връзка между дейност – познание – общуване** (на основата на дидактическия функционален материализъм).
 - б) **Разглеждане на човека като дейностен субект в условията на субект-субектна позиция спрямо себе си и другите** (на основата на антропологичния подход и хуманистичната парадигма).
 - в) **Насоченост към осигуряването на целесъобразни условия за развитие на интересите, способностите и цялостната личност на надарените деца** (на основата на подготовката на студентите за личностно-ориентирано обучение и създаването на индивидуални образователни траектории).
 - г) **Творчески действия и взаимодействия в условията на тренинговата система и интерактивните методи на обучение при подготовката на студентите** (на основата на дейностния и на интерактивния подход).
 - д) **Технологична ориентация при подготовката на студентите в рамките на поетапното изграждане на компетентностите за работа с надарените деца** (на основата на технологичния подход).
 - е) **Формиране на компетентности – интенция за работа с надарените деца като иманентна насоченост и намерение** (на основата на компетентностния подход и мотивирането на студентите за целенасочена дейност).
 - ж) **Интегриране на равнищата на познание – продуктивна дейност – самоконтрол/самооценка** (на основата на интегративния подход и интегрирането на таксономичните равнища в когнитивната таксономия).
- з) **Прилагане идеите на новото мислене, новото познание, новите техники и технологии** (на основата на качествения подход на обучение и образование във висшето училище).

2. Представеният технологичен модел има своя съдържателна страна (определена в отделните технологични етапи и подетапи); **процесуална страна** (предвид осъществяването на двата модула по определен начин във времето и пространството); **технологична страна** (поради технологичната организация на дейността – в три последователни етапа); **результативна** (постигане изграждането на компетентности у бъдещите учители за работа с надарените деца).

3. Разработеният технологичен модел е концептуален и приложим в образователния процес на висшето училище, поради конструираните специално за целта (изграждането на компетентности у бъдещите учители за работа с надарените деца) **инвариантни характеристики:**

- а) **Построяването на модела по модулния принцип – двата основни модула са за теоретическа и практическа подготовка, поради базовата необходимост за връзка между теорията и практиката.**
- б) **Поетапното обучение по модела чрез учебно съдържание, конструирано в съответствие с логически подредените технологични етапи.**
- в) **Основните форми за изграждане на компетентности у бъдещите учители за работа с надарените деца – лекцията (в модула за теоретичната подготовка) и тренингът (в модула за практическата подготовка).**
- г) **Основните методи, включени в системата от тренинги за практическа подготовка – интерактивните методи на обучение.**

4. **Вариативните характеристики в надграждащия модул са в зависимост от специалността на студентите педагози и съответно възрастовите особености на децата, с които им предстои да упражняват избраната професия.**

5. **Разработеният технологичен модел (с определените инвариантни и вариативни характеристики) може да доведе до изграждането на компетентности у бъдещите учители за работа с надарените деца (определяне на техните особености, диагностициране и развитие) при определени условия. Имат се предвид:**

- а) **Избраната стратегия за дейност (която е хуманистична при наличието на субект-субектна позиция спрямо себе си и другите и постигането на субект-субектни взаимоотношения на интердепенденция).**
- б) **Специфичните особености на разработения технологичен модел (с предвидено поетапно изграждане на компетентностите у бъдещите учители за определяне на особеностите, идентифициране и развитие на надарените деца).**
- в) **Адекватността между модулите за теоретическа, практическа подготовка и критериите за измерване на резултатите (чрез ориентирането им към определените технологични етапи) и паралелното им осъществяване (налице е информация – тренинг – измерване при всеки от етапите).**
- г) **Интегрирането на равнищата на познание, продуктивна и рефлексивна дейност (разгледани като елементи на компетентностите, които се изграждат у бъдещите учители).**

6. **В съвременните условия изграждането на компетентности у бъдещите учители за работа с надарените деца, може да обхване всички образователно-квалификационни степени – „бакалавър”, „магистър” и „доктор” чрез**

включване на подходящи дисциплини по проблема; разработката на съответна учебна документация (учебни планове, учебни програми, учебници); целенасочена аудиторна и извънаудиторна дейност на студентите; работа със студентски проблемни групи; разработка на проекти от студентите в сътрудничество с преподавателите и др.

Цялостното теоретико-експериментално изследване доказва, че за успешното решаване на въпроса за работа с надарените деца от предучилищна и училищна възраст е целесъобразно да се познават в детайли:

I. Проблемите:

1. Не се обръща достатъчно внимание на този въпрос от родителите, учителите, ръководните инстанции.
2. Голяма част от децата и подрастващите с изяви дарби не оползотворяват своите възможности и способности, дори не знаят доколко ги имат, не съумяват да разгърнат творческия си потенциал, действат стихийно, без необходимата целенасоченост, "губят" от психическото си здраве.
3. Не се прилагат в масовата практика наличните методики за идентификация на надарените и за ефективна дейност по посока на развитието им.
4. Учителите не се подготвят по време на следването си по този въпрос.
5. Липсва на този етап Национална стратегия за работа с надарените деца.

II. Причините:

1. Не се разбира и оценява правилно актуалността и значимостта на проблема за работа с надарените деца.
2. Не се отделя достатъчно време и място в урока и в извънкласната и извънучилищната дейност както поради ограниченията на класно-урочната система (ориентацията към средния тип ученик, големият брой на учениците в паралелка), така и поради липсата на мотивация и непознаване на технологиите за диагностициране и за развитие на надарените.
3. Липсват достатъчно добри условия и материална база.
4. Контролът не е системен от ръководните инстанции на всички равнища.
5. Няма необходимата координация между всички отговорни фактори, инстанции, институции.
6. Липсват достатъчно ясни законови и подзаконови норми за цялостно обхващане на проблема.

III. Решенията:

1. Да бъде разработена ефективна национална стратегия за работа с децата с изяви дарби с ангажиране на министерствата, които имат отношение по проблема, инспекторатите, неправителствените организации, научни работници и експерти.
2. Учителите да изградят своя рационална стратегия за действие спрямо развитието на контингента деца, с които работят по посока на: пълната информираност за заложибите, интересите и способностите на надарените деца, изучаване и прилагане на методики за определяне на тяхната надареност- обща и специална, избиране на подходящи учебни стратегии и технологии за развитие на творческите им способности.
3. Да се развива както съдържателната, така и функционалната страна на интелигентността на учениците.
4. Да се постигне високо качество на протичането на когнитивните процеси чрез поставяне на учениците в творчески ситуации.
5. Да се разработят подходящи форми на обучение и възпитание както в общ педагогически план, така и по всеки учебен предмет, клас и тип урок. Оползотворяване възможностите на проблемното обучение, на творческия тип самостоятелна работа, вътрешното и външното диференциране на учениковата дейност и на богатството от форми за извънкласна и извънучилищна дейност.
6. Включване на състезателни елементи в изявите на децата.
7. Организиране на разнообразни училищни, регионални и национални форуми.

IV. Перспективите:

1. Да се изгражда творческа среда за децата от ранна възраст.
2. Учителите да бъдат личности с богата психологическа, педагогическа и методическа квалификация и култура за работа с надарените ученици.
3. Да се създадат необходимите условия при подготовката на бакалаври, магистри и доктори (разработване на ефективни учебни планове, учебни програми, учебници и учебни помагала).
4. У учениците да се изгради нова култура на учене чрез трансформация към нова теория за субекта и включване в единство на продуктите и механизмите на мислене и дейност, въздействие върху собствената интелигентност чрез самообразование, самоусъвършенстване и саморазвитие.
5. Създаване на вариативни учебни планове и програми, на индивидуализирани обогатени програми за развитие на учениците с изяви дарби и предоставяне на

възможности за избирането им според потребностите, интересите, способностите и равнището на подготовка и развитие.

6. Създаване на рационални инструментариуми за развитие на надарените деца и подрастващите в урока и извън него.
7. Разработване на нови ефективни технологии за развитие на общите и специалните способности на учениците и тяхното прилагане в педагогическата практика.
8. Създаване и внедряване на съвременни информационни технологии в работата с надарените, използване на Интернет и дистанционно обучение.
9. Постигане на взаимодействие, единство и координация на всички фактори- външни и вътрешни, които оказват влияние върху развитието.
10. Използване възможностите на обогатяването и ускоряването за развитие на надарените деца.
11. В бъдещите теоретически и практически изследвания по проблема да се обхване и въпросът за работа с надарени деца, които са в неравностойна социална позиция и специални образователни потребности: социалнозанемарените, с интелектуална недостатъчност, сираците и изоставените, от етническите малцинствени групи и др..
12. Разработване на методически указания за учители относно работата им с надарените деца на равнище МОМН.
13. Провеждане на следдипломна квалификация на учителите- включването им в школи, курсове, тренинги и др.
14. Разработка на учебни пособия за студентите и практикуващите учители за идентификация и развитие на надарените деца.
15. Приобщаване към идеите на международни институции за работа с надарените деца и подготовката на учителите, както и издаването на специални дипломи по педагогика за надарените.
16. Възстановяване дейността на Центъра за надареност и творчество в страната ни.

Цитирана литература:

1. Тодорина, Д. За надарените деца (Развитие на идеята за работа с надарените деца в педагогическата теория и практика). Благоевград, 2009.
2. Тодорина, Д. Технологичен модел за подготовка на бъдещите учители за работа с надарени деца. Благоевград, 2009.